

Marta HOFFMANN

martia55@wp.pl

POWSTANIE PAŃSTWA IZRAELA W UJĘCIU KONSTRUKTYWISTYCZNYM

ABSTRACT The establishment of the State of Israel in the constructivist perspective

The subject of the following essay is the process of establishing of a Jewish state, analysed by using categories of constructivism – one of the most dynamically developing theories on the ground of international relations. The author, by means of ideas used often by constructivists, aims to analyse the process from the end of 19th century to 14th May 1948, when the State of Israel was officially proclaimed. In the preface the main aim and the methodology of the essay is outlined. In the first chapter, the author outlines the most important assumptions, genesis and characteristic features of the constructivist perspective, in order to characterize this paradigm. The next chapter analyses three episodes of building an Israeli State: the first one between the end of 19th century and the end of I World War, second – between I and II World War and third – after II World War to 14th May 1948. All of these episodes are analysed using three essential spheres for constructivism: values, institutions and the identities created by activity of charismatic individuals. The summary recapitulates all the observations made in the essay.

KEYWORDS *Israel, constructivism, values, institutions, identity*

WSTĘP

Nauka o stosunkach międzynarodowych (internacjologia), jako dyscyplina naukowa¹, ma charakter ustrukturyzowany, co jest jedną z cech odróżniających system wiedzy na-

¹ Należy pamiętać o tym, iż w kręgu naukowców wciąż trwa debata dotycząca tego, czy stosunki międzynarodowe są w istocie odrębną dyscypliną naukową w ramach dziedziny nauk społecznych. Zob. J. Kukulka, *Teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2000, s. 133; *International Relations in*

ukowej od innych systemów wiedzy, np. wiedzy potocznej. W przypadku nauki o stosunkach międzynarodowych, jednej z dziedzin nauk społecznych, ustrukturyzowanie to przyjmuje formę istnienia i rozwijania teorii tłumaczących na różne sposoby ich dynamikę. Jedną z prężnie rozwijających się orientacji teoretycznych, czerpiącą bardzo wiele z postmodernizmu, jest konstruktywizm. Jego narzędzia posłużyły autorce do analizy procesu powstania Państwa Izraela i przedstawienia jego społecznych fundamentów.

Wybrany przykład przez swoją złożoność daje możliwość wszechstronnego sprawdzenia potencjału eksplanacyjnego teorii konstruktywistycznej. W założeniu ma ona służyć wnikliwej analizie społecznego charakteru interesów i celów politycznych, jakie przyświecały uczestnikom stosunków międzynarodowych – w tym wypadku syjonistom. Na gruncie tej optyki Izrael jest więc przede wszystkim tworem o charakterze społecznym, a jego korzenie umiejscowić należy w pierwszej kolejności w sferze kultury, a dopiero w drugiej – w sferze polityki.

Konstruktywiści dowodzą, iż u podstaw tworzenia się nowych aktorów stosunków międzynarodowych leżą procesy społeczne, których nie sposób badać bez użycia pojęć, takich jak: wspólnota, tożsamość, dziedzictwo kulturowe, świadomość czy identyfikacja. Dlatego początkowe założenia niniejszej pracy są zbieżne z konstatacjami samych konstruktywistów, przy czym najważniejsze z nich można streścić w trzech punktach: a) wizja ładu międzynarodowego jest konstruowana społecznie², b) rzeczywistość międzynarodowa jest niezwykle plastyczna i uzależniona od oczekiwań i jej interpretacji przez aktorów stosunków międzynarodowych, c) same stosunki międzynarodowe mogą być poznawane w sposób intersubiektywny. Należy oczywiście pamiętać, że są to założenia najbardziej ogólne. Metodologia pracy obejmuje więc przede wszystkim interpretację oraz opis faktów historycznych przy użyciu kategorii charakterystycznych dla podejścia konstruktywistycznego.

Warto w tym miejscu wspomnieć, iż istnieje bogata literatura dotycząca historii Państwa Izraela, w której ważne miejsce zajmuje praca Jerzego Tomaszewskiego i Tomasza Chojnowskiego *Izrael*, a także monografia Ralfa Balkego pod tym samym tytułem. Powstało również wiele publikacji dotyczących rozwoju gospodarczego Izraela oraz licznych konfliktów o charakterze zbrojnym, w które państwo to było uwikłane w XX w. Brak było dotąd prac poświęconych procesowi powstawania Izraela analizowanemu na gruncie różnych podejść teoretycznych w ramach stosunków międzynarodowych. Tym samym niniejszą pracę traktować można jako przyczynek do takiego właśnie kierunku badań.

W pierwszej części zarysowana została sama perspektywa konstruktywistyczna, następnie przybliżono podstawowe fakty dotyczące powstawania państwa izraelskiego. W części drugiej autorka dokonała analizy konstruktywistycznej opisywanego proce-

---

Europe. Traditions, Perspectives and Destinations, red. K. E. Jørgensen, T. B. Knudsen, New York 2006, s. 7 i nast.; D. Popolo, *A New Science of International Relations. Modernity, Complexity and the Kosovo Conflict*, Farnham–Burlington 2011; R. Jordan [i in.], *One Discipline or Many? TRIP Survey of International Faculty in Ten Countries*, Virginia 2009.

² Y. Tsai, *The Emergence of Human Security: A Constructivist View*, „International Journal of Peace Studies” 2009, vol. 14, nr 2, s. 21.

su, podzielonego na trzy etapy: trwający od końca XIX w. do końca I wojny światowej, obejmujący dwudziestolecie międzywojenne oraz analizujący wydarzenia po II wojnie światowej do momentu oficjalnego proklamowania nowego państwa, czyli do 14 maja 1948 r. Wszystkie trzy etapy są analizowane na trzech kluczowych dla myśli konstruktywistycznej płaszczyznach, jakimi są: a) idee, b) instytucje oraz c) tożsamość narodu żydowskiego, do której kształtowania się impuls dała w dużej mierze aktywność charyzmatycznych jednostek.

1. PERSPEKTYWA KONSTRUKTYWISTYCZNA W STOSUNKACH MIĘDZYNARODOWYCH

Konstruktywizm jako podejście teoretyczne w stosunkach międzynarodowych³ wyklarował się na przełomie lat 80. i 90. XX w. Odwoływał się do filozofii postmodernistycznej, która podała w wątpliwość wiarę w możliwość realizacji postulatu obiektywności przez naukę, a także położyła większy nacisk na rolę języka w procesie badawczym⁴. Wtedy właśnie zwrócono uwagę, że dominujące dotąd nurty tradycji realistycznej i liberalnej w sposób niewystarczający wyjaśniają dynamikę obserwowanych w tym czasie zmian na arenie międzynarodowej, głównie ze względu na niedostateczny nacisk kładziony na czynnik społeczny w stosunkach międzynarodowych. Asumptem do tej zmiany była z jednej strony tzw. jesień ludów i upadek zimnowojennego systemu bipolarnego, a z drugiej – prężnie rozwijające się w latach 80. psychologia społeczna, antropologia i socjologia, w których ramach funkcjonowało już pojęcie konstruktywizmu. Konstruktywizm zajmuje się bardziej ontologicznym zagadnieniem: „co istnieje?” aniżeli zadawanym do tej pory pytaniem epistemologicznym: „jak poznawać rzeczywistość?”. Alexander Wendt, jeden z czołowych przedstawicieli konstruktywizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych, twierdził: *Zasugerowałem, że ponieważ obydwie strony [neorealiści i neoliberalowie – przyp. M.H.] są cichymi realistami w swoich badaniach, kwestie epistemologiczne są relatywnie nieinteresujące. Debata powinna dotyczyć tego, z czego rzeczywistość międzynarodowa jest zrobiona – czyli ontologii – a nie tego, jak możemy ją poznawać*⁵.

³ Więcej informacji na ten temat można znaleźć w następujących publikacjach: V. Kubáľková, N. G. Onuf, P. Kowert, *International Relations in a Constructed World*, Armonk 1998; *Constructivism in International Relations. Alexander Wendt and His Critics*, red. S. Guzzini, A. Leander, New York 2006; E. Adler, *Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics*, „European Journal of International Relations” 1997, vol. 3, nr 3, [online] <http://dx.doi.org/10.1177/1354066197003003003>.

⁴ R. Jackson, G. Sorensen, *Wprowadzenie do teorii stosunków międzynarodowych*, przeł. A. Czwojdrak, Kraków 2006, s. 266-267.

⁵ A. Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge–New York 1999, s. 90. Tekst oryginalny: *I have suggested that since both sides are tacit realists in their substantive research, epistemological issues are relatively uninteresting. The debate should be about what the international world is made of – ontology – not how we can know it. Należy przypomnieć, że ta jedna z najważniejszych dla konstruktywizmu pozycji rozwija nowe spojrzenie na stosunki międzynarodowe. Wendt podjął w niej krytykę modelu Kennetha N. Waltza poprzez wykazanie istnienia ukrytego rozkładu interesów między ak-*

Aby zrozumieć ujęcie stosunków międzynarodowych przez konstruktywistów, należy wymienić w tym miejscu jego cechy charakterystyczne⁶. Po pierwsze, podejście to wskazuje, iż świat obserwowalny przez ludzi jest konstruowany społecznie, na co mają wpływ przede wszystkim czynniki kulturowe, takie jak: wartości, język, wierzenia, pula zgromadzonej społecznie wiedzy⁷. Po drugie, zasadnicze sprzeczności będące udziałem współczesnych państw i społeczeństw sprowadzają się do odmiennej interpretacji tej samej rzeczywistości, wyrażanej w innym języku. Po trzecie, zadaniem badacza sto-

---

torami. Jednocześnie ukazał teoretyczne korzenie konstruktywizmu tkwiące w realizmie naukowym oraz sposób rozumienia przezeń istoty państwa – bytu tworzonego przez ludzi. Wendt przeprowadził też głęboką analizę pojęcia anarchii jako nowego modelu stosunków międzynarodowych i wyróżnił jej trzy kultury: hobbesowską, locke'owską i kantowską. To nowe spojrzenie na rzeczywistość międzynarodową wyrosło z doświadczeń końca zimnej wojny oraz odejścia od polityki siły w stosunkach międzynarodowych.

⁶ Oczywiście konstruktywizm nie jest nurtem jednolitym. Początkowo konstruktywiści skupiali się na rozważaniach teoretycznych, porównujących funkcjonowanie różnego typu pojęć w teoriach stosunków międzynarodowych, oraz na wykazywaniu ich niedostatków. Wielość debat w ramach nurtu doprowadziła do dywersyfikacji tematów podejmowanych przez konstruktywistów, przez co wykrytalizowały się trzy najważniejsze kierunki w jego ramach: a) konstruktywizm systemowy, b) konstruktywizm jednostkowy, c) konstruktywizm holistyczny. Pierwszy, reprezentowany m.in. przez Wendta, skupia się na badaniu procesu konstruowania wizji rzeczywistości przez same państwa, w zależności od wewnętrznych czynników, takich jak kultura, a także tego, co dzieje się w momencie spotkania różnych wizji ze sobą. Drugi z nich podejmuje badania dotyczące związku pomiędzy wspomnianą konstrukcją świata a przyjętymi strategiami postępowania politycznego i odzwierciedlany jest głównie w pracach Petera Katzensteina. Nurt holistyczny bada natomiast procesy konstruowania tożsamości na styku poziomu systemu oraz poziomu poszczególnych państw i jest rozpowszechniony przez Johna Ruggiego i Friedricha Kratochwila. Nurty te mają charakter komplementarny względem siebie i tłumaczą różne aspekty tej samej rzeczywistości międzynarodowej. Co ciekawe, analizując prace poszczególnych konstruktywistów, można zauważyć różnicę w zakresie ich zainteresowań na płaszczyźnie geograficznej – konstruktywiści amerykańscy, tacy jak Wendt, Ruggie czy Martha Finnemore, często skupiają się na społecznym charakterze kształtowania tożsamości i wizji rzeczywistości międzynarodowej, podczas gdy badacze europejscy – Kratochwil i Ted Hopf – są raczej skłonni do analizowania dyskursu publicznego i językowego aspektu kreacji rzeczywistości międzynarodowej. Wśród tych ostatnich wyjątek stanowi Nicholas Onuf, który jest Amerykaninem. Należy zaznaczyć, iż konstruktywizm nadal się rozwija, co pozwala oczekiwać kolejnych dywersyfikacji w jego obrębie. Jedną z tego typu interesujących perspektyw jest próba syntezy realizmu i konstruktywizmu dokonana przez Samuela Barkina. Tzw. realistyczny konstruktywizm zajmuje się relacjami pomiędzy strukturami normatywnymi, kwestiami moralności politycznej oraz użyciem siły. Tego typu synteza ukierunkowana jest na wyeliminowanie błędów zarówno idealistycznego konstruktywizmu, jak i materialistycznego realizmu. Trzeba również pamiętać, że konstytutywne dla konstruktywizmu cechy są podzielane w różnym stopniu przez zwolenników tej orientacji. Przykładowo Wendt nie poświęcał w swoich pracach wiele miejsca zagadnieniom językowym, koncentrując się na kwestiach związanych z realizmem naukowym. P. Katzenstein, *Analyzing Change in International Politics: The New Institutionalism and the Interpretative Approach*, „Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung Discussion Paper” (Kolonia) 1990, nr 90 (10), s. 6-21; J. S. Barkin, *Realist Constructivism*, „International Studies Review” 2003, vol. 5, nr 3, s. 338-339, [online] <http://dx.doi.org/10.1046/j.1079-1760.2003.00503002.x>; A. Wendt, *Společná teória stonoków międzynarodowych*, przeł. W. Derczyński, Warszawa 2008, s. 53 i nast., *Teoria Stosunków Międzynarodowych*; N. Onuf, *World of Our Making. Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Columbia 1989.

⁷ P. Katzenstein, *Analyzing Change...*, s. 19.

sunków międzynarodowych jest przede wszystkim analiza norm i zasad rządzących ich dynamiką, przy czym normy te mogą mieć charakter nieformalny. Przejawiają się one w zachowaniach poszczególnych państw oraz ich deklaracjach chęci podjęcia określonego zachowania, a ich cechą jest to, że są społecznie podzielane⁸. Po czwarte, wiedza o stosunkach międzynarodowych uzyskana w ten sposób ma charakter intersubiektywny⁹. Każda obserwacja jest czyniona z określonego punktu widzenia, niepodobna zatem rościć sobie prawa do obiektywizmu. To zasadnicza cecha nauk społecznych, które, jak dowodzili konstruktywiści, nie tylko analizują dane, ale i je interpretują, a interpretacja jest nierzadko uzależniona od czynników kulturowo-społecznych.

Na kształt omawianego podejścia, jak już wspomniano, wpływ miały jesień ludów i koniec zimnej wojny. Innymi katalizatorami były wchodzący wtedy na arenę teorii stosunków międzynarodowych paradygmat postmodernistyczny oraz prace Anthony'ego Giddensa¹⁰. Według Richarda Devetaka postmodernizm rozpoczyna się od dostrzeżenia bardzo ścisłych związków władzy i wiedzy przez Michela Foucaulta¹¹, który podważył dotychczasowy obraz niezależnej i obiektywnej działalności naukowej. Z tego też paradygmatu konstruktywizm przejął sceptycyzm wobec nazywania wiedzy naukowej obiektywną i zastąpił ją określeniem „wiedza intersubiektywna”. Zwolennicy tego podejścia zgadzają się także z konstatacją Foucaulta, iż sfery władzy i wiedzy przenikają się, w związku z czym wiedza determinuje władzę i *vice versa*¹². Ponieważ wiedza ta wyrażana jest w języku, postmoderniści traktują rzeczywistość jako „tekst”, który należy zdekonstruować, by poznać jego ukryte znaczenia¹³. W związku z tym postmodernizm zwrócił konstruktywistom uwagę na rolę dyskursu, w tym także dyskursu międzynarodowego. Dzięki temu perspektywa konstruktywistyczna zyskała możliwość zbadania innej, niedocenianej dotąd w stosunkach międzynarodowych płaszczyzny kształtowania i wyrażania interesów, jaką jest język, w postmodernistycznych pismach nazywany właśnie „tekstem”¹⁴ czy „dyskursem”.

To spostrzeżenie dało impuls konstruktywistom, którzy stwierdzili, iż każdy element rzeczywistości międzynarodowej jest konstruowany społecznie, a obraz rzeczywistości,

⁸ Tamże, s. 17.

⁹ R. Jackson, G. Sørensen, *Wprowadzenie do teorii...*, s. 266-267.

¹⁰ Dla refleksji konstruktywistycznych szczególne znaczenie ma jego teoria strukturacji – wedle niej relacje pomiędzy aktorami i strukturą, która może być odniesiona do rzeczywistości międzynarodowej, są konstruowane w sposób intersubiektywny, gdy agenci społeczni aktywnie kształtują i reprodukcją określone, przyjęte w społeczeństwie wzory zachowań. M. S. Archer, *Morphogenesis versus Structuration: on Combining Structure and Action*, „The British Journal of Sociology” 1982, vol. 33, nr 4, s. 456-459, [online] <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-4446.2009.01245.x>.

¹¹ R. Devetak, *Postmodernizm*, [w:] S. Burchill [i in.], *Teorie stosunków międzynarodowych*, przeł. P. Frankowski, Warszawa 2006, s. 235.

¹² S. Smith, *New Approaches to International Theory*, s. 181, [cyt. za:] R. Jackson, G. Sørensen, *Wprowadzenie do teorii...*, s. 267.

¹³ J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2007, s. 419-422.

¹⁴ Tamże, s. 419.

jaki posiada każdy z aktorów, jest uwarunkowanym kulturowo zbiorem sądów dotyczących jej natury i możliwości oddziaływania w jej zakresie. Żaden z aktorów nie powinien pretendować do obiektywizmu ani narzucania swej wizji reszcie uczestników debaty.

2. POWSTANIE PAŃSTWA IZRAELA – TŁO HISTORYCZNE

Historia obecności Żydów w Palestynie sięga czasów biblijnych, jednak tak dalekie cofanie się w czasie wykracza oczywiście poza ramy niniejszej pracy. Jej cezurą początkową jest druga połowa XIX w., kiedy to wśród Żydów upowszechnił się zespół poglądów znanych w literaturze jako syjonizm. W Europie doszło wówczas do licznych aktów antysemityzmu, takich jak tzw. afery Dreyfusa we Francji czy też pogromy Żydów w Rosji¹⁵. W tej sytuacji wielu z nich zdecydowało się na opuszczenie Europy. Warto w tym momencie nadmienić, iż syjonizm wpisuje się w rozwijany od XIX w. nurt nacjonalistyczny, będący owocem Wielkiej Rewolucji Francuskiej, w którego ramach poświęcono wiele uwagi pojęciu narodu, czyli grupie ludzi połączonych poczuciem wspólnego pochodzenia, historii i kultury. Na fali tej orientacji głoszono hasła jednolitości etnicznej w ramach państw, a narody nieposiadające własnego państwa – tak jak Żydzi – dążyły do stworzenia własnej jednostki politycznej. W tej interpretacji syjonizm jest jedną z postaci europejskiego nacjonalizmu.

W 1896 r. ukazała się słynna pozycja Theodora Herzla *Państwo żydowskie. Próba nowoczesnego rozwiązania kwestii żydowskiej*. Autor wyraził w niej pogląd, iż odpowiedzią na rosnący antysemityzm wśród społeczeństw europejskich powinna być budowa własnego państwa¹⁶. Uważał, że postulat ten jest możliwy do realizacji przy założeniu, iż poprze go wielu Żydów¹⁷.

Idea stworzenia niepodległego państwa żydowskiego znalazła wyraz w organizacji I Światowego Kongresu Syjonistycznego, który odbył się w Bazylei 29 sierpnia 1897 r.¹⁸ Przyjęto wówczas rezolucję, która dotyczyła dążenia Żydów do utworzenia własnego państwa na terenie Palestyny. Miało do tego dojść dzięki propagowaniu żydowskiego osadnictwa na tym terenie, stworzeniu instytucji integrujących osadników, umacnianiu ich świadomości narodowej oraz zabieganiu o przychylny stanowisko rządów światowych mocarstw w tej sprawie¹⁹.

17 listopada 1917 r. ogłoszono tzw. deklarację Balfoura²⁰, czyli dokument, w którym lord Arthur Balfour, ówczesny minister spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii, stwier-

¹⁵ J. Zdanowski, *Historia Bliskiego Wschodu w XX w.*, Wrocław 2012, s. 48.

¹⁶ D. Cohn-Sherbok, D. El-Alami, *Konflikt palestyńsko-izraelski*, przeł. J. Danecki, M. Tomal, Warszawa 2002, s. 21.

¹⁷ *Tamże*.

¹⁸ *Tamże*, s. 23.

¹⁹ J. Zdanowski, *Historia...*, s. 49.

²⁰ Należy pamiętać, iż dokument nazywany „deklaracją Balfoura” był w rzeczywistości listem lorda Arthura Balfoura do Lionela Rothschilda. Nie stanowił zatem aktu prawa w świetle prawa międzynarodowego publicznego.

dził, że jego kraj dołoży wszelkich starań, by w Palestynie powstała *siedziba narodowa dla ludności żydowskiej*²¹. Po zakończeniu I wojny światowej Rada Ligi Narodów podjęła uchwałę, w której terytorium Palestyny zostało obszarem mandatowym Wielkiej Brytanii. Od 1920 r. dochodziło do krwawych walk pomiędzy Żydami i Arabami, którzy sprzeciwiali się powstaniu państwa żydowskiego. Utworzona w 1929 r. Komisja Śledcza Waltera Shawa przedstawiła w 1930 r. raport, który wskazywał na Żydów jako winnych zaistniałej sytuacji. W tym czasie do Palestyny przyjeżdżało coraz więcej Żydów, co było skutkiem agitacji organizacji syjonistycznych na rzecz emigracji oraz rosnącego antysemityzmu w Niemczech w latach 30. (tzw. piąta *alija*, czyli napływ Żydów do Palestyny; więcej na ten temat w dalszej części artykułu).

Ze względu na pogłębiający się antagonizm pomiędzy dwoma społecznościami zamieszkującymi Palestynę w 1937 r. powstała komisja pod przewodnictwem Williama R. W. Peela. Jej raport mówił o zakończeniu mandatu brytyjskiego na tym terenie oraz konieczności podzielenia go na część arabską i żydowską, przy czym Jerozolima byłaby kontrolowana przez Brytyjczyków. Plan został odrzucony zarówno przez Arabów, jak i przez Żydów, po czym ci pierwsi rozpoczęli działania antyżydowskie, szybko spacyfikowane przez Brytyjczyków.

Coraz bardziej skomplikowana sytuacja trafiła wreszcie na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 181 głosiła, iż na terytorium palestyńskim powstaną dwa państwa, żydowskie i arabskie, przy czym 56% terytorium przypaść miało Żydom, a 43% – Arabom. Jerozolima miała przejść pod kontrolę ONZ. Walki trwały jednak nadal, a Żydzi, wiedząc o ogłoszeniu wygaśnięcia mandatu brytyjskiego 15 maja 1948 r., ogłosili Deklarację o powstaniu państwa Izrael 14 maja 1948 r. o godz. 16.00. Nowe państwo zostało uznane przez Związek Radziecki i Stany Zjednoczone, a następnie przez inne państwa z obydwu zimnowojennych bloków.

3. KONSTRUKTYWISTYCZNA ANALIZA PROCESU POWSTAWANIA IZRAELA

3.1. I etap procesu powstawania Izraela (od drugiej połowy XIX w. do końca I wojny światowej)

Jedną z kluczowych dla konstruktywistów kategorii są wartości, czyli aspekt aksjologiczny. Konstruktywiści twierdzą, że jest to jedna z podstaw przyjęcia określonego wzorca zachowań politycznych²². Wartość można zdefiniować jako dyspozycję o charakterze normatywnym odnoszącą się do realizacji cechy uznawanej w danej grupie za najbar-

²¹ Cyt. za: J. Zdanowski, *Historia...*, s. 50.

²² S. Guzzini, „*The Cold War Is What We Make of It^o: When Peace Research Meets Constructivism in International Relations*, [w:] *Contemporary Security Analysis and Copenhagen Peace Research*, red. S. Guzzini, D. Jung, London–New York 2003, s. 9.

dziej cenioną. Wartości, będące pochodnymi idei, stanowią jedną z podstawowych kategorii definiowania rzeczywistości międzynarodowej przez konstruktywistów²³.

Podstawą tożsamości Żydów zamieszkujących państwa europejskie w drugiej połowie XIX w. była przynależność z jednej strony do grupy religijnej, a z drugiej – do narodu. Gdy w państwach europejskich nasilały się tendencje antysemitki, których szczytem były wspomniane powyżej pogromy, okazało się, że drugi filar tożsamości Żydów uległ osłabieniu, co przełożyło się na głębszą integrację w ramach grupy religijnej. Wtedy wartości organizujące kulturę narodów, do których należeli, zostały odsunięte na rzecz wartości judaistycznych, łączących rozmaite grupy społeczne Żydów ponad granicami państw: *Teraz natomiast uznano, że Tora była środkiem przetrwania narodu, szczególnie w diasporze i tym samym religię postawiono w służbie narodu, a same-mu pojęciu naród nadano świeżką treść [...]*²⁴.

Jak uważa Paweł Jędrzejewski, dla judaizmu najważniejsze są trzy wartości, mające umocowanie w Torze, które porządkują i organizują cały świat wierzącego Żyda. Po pierwsze: życie, dla którego szacunek jest podstawową wytyczną postępowania Żydów. *Życie uważane jest za tak ważne, iż – z tylko trzema wyjątkami – wszystkie religijne prawa Tory, wszystkie prawa judaizmu ulegają zawieszeniu, gdy ich przestrzeganie zagrażałoby ludzkiemu życiu*²⁵. Wspomniane pogromy można zatem interpretować jako naruszenie wartości życia, oddalające Żydów od narodów, wśród których żyli i mieszkali.

Drugą centralną wartością dla judaizmu jest wolność, zakorzeniona w teleologicznym przesłaniu historii wyjścia Żydów z niewoli egipskiej²⁶. W tym kontekście syjonistyczne dążenie do uwolnienia się od zależności od innych państw zdaje się elementem praktycznej realizacji tego postulatu, a próby utworzenia własnego państwa w tym czasie przybierają formę nowego dążenia do Ziemi Obiecanej. Warto zauważyć, że ta konstrukcja opierała się z jednej strony na zawartych w Biblii pretensjach do tych ziem, a z drugiej – na politycznych kalkulacjach. Chodziło o to, by dzięki posiadaniu własnego państwa skutecznie walczyć o interesy na arenie międzynarodowej²⁷. Ziemia Obiecana łączyła zatem przeszłość i tradycję z pragmatycznym spoglądaniem w przyszłość.

Trzecią najważniejszą dla judaizmu wartością jest działanie oraz aktywna postawa człowieka wobec życia. Znajduje ona odzwierciedlenie w przesłaniu rezolucji I Kongresu Syjonistycznego, która postulowała kolonizowanie obszaru Palestyny przez rolników i robotników przemysłowych. Chodziło o to, aby Palestynę zasiedlili tzw. ludzie pracy, którzy będą aktywnie przekształcać tamtejsze ziemie na własny użytek i staną się podstawą przyszłego państwa. W rezolucji postulowano także pozyskiwanie zwolenników utworzenia państwa żydowskiego wśród światowych rządów. Można za-

²³ F. Kratochwil, *Constructing a New Orthodoxy? Wendt's „Social Theory of International Politics” and the Constructivist Challenge*, [w:] *Constructivism in International Relations...*, s. 25.

²⁴ W. Tyloch, *Judaizm*, Warszawa 1987, s. 272, *Religie Świata*.

²⁵ *Judaizm bez tajemnic*, oprac. nauk. P. Jędrzejewski, Kraków 2009, s. 10.

²⁶ *Tamże*, s. 11.

²⁷ M. Makovsky, *Churchill's Promised Land. Zionist and Statecraft*, New Haven 2007, s. 52.

tem zauważyć, że postulat aktywności życiowej przejawiał się na wielu płaszczyznach, istotnych z perspektywy dyplomatycznej walki o utworzenie własnego państwa.

Drugą kategorią, niejako zakotwiczoną w pierwszej, jest kategoria instytucjonalna. Ze względu na fakt, iż najlepszą ochronę i realizację powyższych wartości zapewniają odpowiednie instytucje (zarówno formalne, jak i nieformalne), konstruktywiści poświęcają im dużo uwagi w rozważaniach na temat stosunków międzynarodowych²⁸. W okresie, o którym mowa, można zauważyć początki budowy, w narodzie żydowskim struktury formalnej, przede wszystkim w zapoczątkowaniu i funkcjonowaniu ruchu syjonistycznego, który jeszcze w XIX w. przekształcił się w Światową Organizację Syjonistyczną, będącą oficjalnym ciałem reprezentującym interesy Żydów.

Warto pamiętać o tym, że instytucja ta powstała bezpośrednio z inicjatywy samych zainteresowanych, a – co dla konstruktywistów najważniejsze – wyrosła na gruncie ich wspólnej konstrukcji wyobrażeń o sobie i swoich interesach²⁹. Do drugiej połowy XIX w. diaspora żydowska z jednej strony pojmowała siebie jako odrębną grupę społeczną, co przejawiało się m.in. na gruncie praktyk religijnych, tradycji czy systemu wartości, z drugiej zaś funkcjonowała w ramach poszczególnych państw, znajdując miejsce w strukturach społeczeństw³⁰. Dopiero narastająca wrogość ze strony nieżydowskich obywateli zamieszkiwanych przez nich państw sprawiła, że Żydzi zapragnęli odrębności państwowej, a następnie podjęli w sferze międzynarodowej działania w celu realizacji tego zamierzenia. Okazało się to możliwe dzięki istnieniu formalnych organizacji, przede wszystkim Światowej Organizacji Syjonistycznej.

Jednak do I wojny światowej większe znaczenie dla budowy zaplecza przyszłego Izraela miało istnienie mniej sformalizowanej instytucji społeczno-gospodarczej, jaką stanowiły tzw. kibuce. Były to duże gospodarstwa rolne o charakterze spółdzielczym, w których pracowały oraz mieszkaly duże grupy Żydów. Pierwszy kibuc na terenie dzisiejszego Izraela powstał w 1909 r.³¹ i zapoczątkował długi proces zakładania kolejnych osiedli tego typu, które stały się jednym z czynników kształtowania się tożsamości żydowskich osadników. Jerzy Zdanowski pisał o kibucach jako wspólnotach nawiązujących do projektów utopijnego socjalizmu³². Wskazuje na to kilka ich cech, takich jak: wspólna organizacja pracy i opieka nad dziećmi, wspólne posiłki i dochód oraz zaspokajanie potrzeb członków kibuców na zasadzie równości³³. Pomimo to należy pamiętać, iż geneza kibuców jest od początku związana z aktywnością samych Żydów, w związku z czym na głębszym poziomie analizy okazuje się, że ich organizacja nosiła znamiona specyficznej żydowskiej kultury: *Krystalizacja grup następuje*

²⁸ H. Farrell, A. Hèritier, *Rationalist-Institutionalist Explanation of Endogenous Regional Integration*, „Journal of European Public Policy” 2005, vol. 2, nr 2, s. 277.

²⁹ E. Adler, *Seizing the Middle Ground...*, s. 322.

³⁰ Sh. N. Eisenstadt, *Explorations in Jewish Historical Experience. The Civilizational Dimension*, Leiden–Boston 2004, s. 114.

³¹ R. Dyoniziak, *Izrael. Przemiany społeczne w świetle badań izraelskich socjologów i pedagogów*, Warszawa 1971, s. 23, *Omega*, 193.

³² J. Zdanowski, *Historia...*, s. 108.

³³ *Tamże*, s. 24.

zwykle w trakcie uczestnictwa w pionierskim ruchu młodzieżowym lub w ruchu syjonistycznym w diasporze³⁴.

Badania Amitaia Etzioniego dowiodły, że z pozoru egalitarystyczny kibuc jest silnie zróżnicowany pod względem społecznym i tworzy warunki do wytworzenia się czterech typów elit: adaptacyjnej (specjaliści), celowościowej (politycy i menedżerowie), integracyjnej (przywódca społeczni) oraz normatywnej (filozofowie i przywódca religijni)³⁵. Kibuc może być zatem traktowany jako swoisty „prototyp” społeczeństwa żydowskiego, które dzięki daleko posuniętej organizacji społecznej oraz specjalizacji funkcji społecznych stało się dynamicznym aktorem w stosunkach międzynarodowych, z powodzeniem walczącym o utworzenie swojego państwa.

Co istotne, żaden Arab nie mógł zostać członkiem kibucu³⁶. Ta ekskluzywność mogła przelożyć się na słaby poziom integracji Żydów z rodzinnymi mieszkańcami tych ziem i jednocześnie na dużą dynamikę procesu kształtowania ich tożsamości narodowej. Od samego początku istnienia kibuców dzieci uczestniczyły w wielu obowiązkowych szkoleniach³⁷, co świadczy o wczesnym kreowaniu świadomości żydowskiej i etosu bronięcia własnej ziemi przed zagrożeniem zewnętrznym. Właśnie dzięki tej świadomości kolejne pokolenia Żydów skonstruowały, jak powiedzieliby zwolennicy podejścia konstruktywistycznego, rzeczywistość opartą na silnym antagonizmie „my-oni”, w którym „my” jest zawsze otoczone wrogimi „nimi”. Między innymi dzięki temu późniejsze Państwo Izraela dysponowało nowoczesną i zintegrowaną armią, która wychodziła zwycięsko z kolejnych wojen z krajami arabskimi: tzw. wojną sześciodniową (czerwiec 1967 r.) oraz wojną Jom Kippur (październik 1973 r.).

Przedstawiona powyżej charakterystyka kibuców wskazuje, że to właśnie w nich tworzyły się podstawy nieformalnej struktury władzy w rodzącym się społeczeństwie, które sprawiły, iż w nowy etap swojej historii, jakim było powstanie Państwa Izraela, naród żydowski wszedł w pełni przygotowany pod względem społecznym.

Trzecim aspektem przeprowadzanej analizy konstruktywistycznej jest aspekt tożsamościowy, skupiający się na roli jednostek w procesie kształtowania tożsamości narodu żydowskiego. W tym wypadku rola jednostek, szczególnie charyzmatycznych, sprawdza się do inspirowania i wpływania na tożsamość, a także na spójność danej grupy społecznej, dzięki czemu tworzy ona określony zestaw interesów. W efekcie grupa ta, która może przybierać postać narodu bądź państwa, jest w stanie skuteczniej realizować swoje cele przez aktywne działanie w ramach tzw. *hard power*. Obecność wpływowych jednostek jest niezbędna do tego, by członkowie grupy w większym stopniu identyfikowali się z nią oraz by rozkład interesów politycznomiędzynarodowych był jednocześnie głęboko zakorzeniony w świadomości członków danej grupy. W odniesieniu do omawianego etapu procesu dochodzenia do własnej państwowości rola jed-

³⁴ *Tamże*, s. 32.

³⁵ A. Etzioni, *Functional Differentiation of Elites in a Kibbutz*, „American Journal of Sociology” 1959, [cyt. za:] R. Dyoniziak, *Izrael. Przemiany...*, s. 30-31.

³⁶ *Tamże*, s. 23.

³⁷ *Tamże*, s. 25.

nostek zdaje się nie do przecenienia. Gdyby nie działalność Leona Pinskera i Herzla³⁸, nie doszłoby do tak dynamicznego rozwoju ruchu syjonistycznego, który wytworzył się m.in. dzięki ich dorobkowi naukowemu i publicystycznemu. Sama nazwa „syjonizm” została po raz pierwszy użyta przez przywódcę ruchu narodowego Żydów w Wiedniu Natana Birnbauma w 1892 r.³⁹, jednak to właśnie Herzl okazał się najbardziej aktywną i popularną osobą w ruchu. Zdawał on sobie sprawę z nikłego początkowo poparcia idei syjonistycznej wśród Żydów oraz popularności pojawiających się w tym czasie w Europie publikacji i wydarzeń o charakterze antysemitycznym. Był obywatelem monarchii austro-węgierskiej, miał zatem okazję obserwować dążenia i aspiracje niepodległościowe Czechów i Chorwatów⁴⁰. Taka interpretacja potwierdza tezę Wendta o naśladownictwie: *Tożsamości i interesy osiągnane są na drodze naśladownictwa, gdy aktorzy przyjmują samodefiniowanie tych, których postrzegają jako „osiągających sukces”*⁴¹. Herzl wykazywał talenty organizacyjne i często osobiście spotykał się z najważniejszymi decydentami omawianego okresu (np. z cesarzem Wilhelmem II oraz Wiaczesławem Plehwe), przekonując ich do swoich planów⁴². Już na tym etapie można zrozumieć, dlaczego nadano mu przydomek „Mojżesz znad Renu”. Sukces Herzla wynikał także z tego, że był „dzieckiem swojego czasu”: *Syjonizm powołany do życia przez Herzla był niczym innym jak wyrazem kryzysu tożsamości żydowskiej w XIX w. – a jednocześnie propozycją rozwiązania tego kryzysu*⁴³.

Kolejną istotną postacią był Chaim Weizmann, który dzięki wielu rozmowom z przedstawicielami władz brytyjskich, w tym z Balfourem, doprowadził do podpisania w listopadzie 1917 r. wspomnianej już deklaracji. Oczywiście Weizmann, przekonując polityków, mówił im często o korzyściach geopolitycznych wynikających z ewentualnego powstania takiego państwa. Jego indywidualne wysiłki należy uznać za poważny wkład w budowę silnej, świadomej swoich celów i dynamicznie działającej wspólnoty żydowskiej.

3.2. II etap procesu powstawania Izraela (od końca I wojny światowej do początku II wojny światowej)

Pod koniec I wojny światowej na terenie Palestyny mieszkało ok. 60 tys. Żydów⁴⁴ i liczba ta stale rosła. W tym czasie liczba nowych członków ruchu syjonistycznego nieco się ustabilizowała. W odniesieniu do aspektu aksjologicznego wspomnianego procesu omawiana już wartość życia nadal miała duże znaczenie. Gdy 4 kwietnia 1920 r. doszło

³⁸ A. Chojnowski, J. Tomaszewski, *Izrael*, Warszawa 2001, s. 13-20, *Historia Państw Świata w XX Wieku*.

³⁹ R. Balke, *Izrael*, przeł. J. Koźbial, Warszawa 2005, s. 38.

⁴⁰ *Tamże*, s. 39.

⁴¹ A. Wendt, *Spoleczna teoria...*, s. 299.

⁴² *Tamże*, s. 41.

⁴³ R. Balke, *Izrael...*, s. 37.

⁴⁴ J. Zdanowski, *Historia...*, s. 108.

do pogromu Żydów w Jerozolimie⁴⁵, żydowscy mieszkańcy tych terenów zorganizowali pierwsze oddziały obrony pod wodzą Władimira Żabotyńskiego. Prawdziwość konstruowanego dotąd świata, w którym wspólnota żydowska jest otoczona wrogami, została potwierdzona. W tym kontekście warto zaznaczyć, iż w tożsamości żydowskiej silne poczucie odrębności od innych narodów jest głęboko zakorzenione, o czym świadczą słowa Tory: *Oto ze szczytu skał widzę go, a z pagórków spoglądam nań: Oto lud, który oddzielnie mieszka, a między narody się nie zalicza!* (Lb 23,9)⁴⁶. Żydzi, uznając swoje prawo do rządzenia tą ziemią, jednocześnie wyrastają z tradycji, według której *od początku widzimy ustanowiony ten wymóg nonkonformizmu, nieposłuszeństwa prawom tego świata*⁴⁷. Wszystkie te elementy sprawiają, że konstrukcja świata według Żydów opiera się na wyodrębnieniu siebie spośród innych podmiotów międzynarodowych i nadaniu sobie daleko idącego prawa do ochrony własnego życia, co z kolei jest podstawą przetrwania grupy. Wartość wolności realizowała się natomiast we wciąż aktualnym etosie wyzwolenia Żydów przez kolejne *alije* na tereny Palestyny. Szacuje się, że trzecia *alija* (1920-1921) przywiodła na te ziemie ok. 10 tys. Żydów, a czwarta (1921-1926) – 50 tys.⁴⁸

Z powodu narastającego antysemityzmu w III Rzeszy tylko w latach 1933-1936 kraj ten opuściło ok. 164 tys. Żydów⁴⁹. W tym czasie wolność od nieprzyjemnej atmosfery w Europie i od wrogości sąsiednich państw arabskich stała się istotnym elementem budującym sposób widzenia świata przez Żydów. Wartość aktywnej postawy wobec życia uwidoczniła się przede wszystkim w tworzeniu dużej liczby organizacji gospodarczych, społecznych i politycznych. Aktywność miała też wymiar czysto fizyczny: *Osiedlanie się i praca na roli były jedną z naczelných wartości propagowanych przez syjonizm*⁵⁰.

Duże znaczenie pracy na roli dla Żydów ujawniło się w konflikcie o ziemię pomiędzy nimi a Arabami. Innym przykładem jest aktywne kształtowanie przestrzeni przez Żydów, którzy w ramach święta Jom Kippur w 1928 r. samowolnie ustawili przy Murze Zachodnim w Jerozolimie parawan oddzielający modlących się mężczyzn od kobiet. Gwałtowna reakcja Arabów na te poczynania była efektem nie tyle obiektywnego naruszenia ich interesów, co nadania działaniu Żydów innego niż pierwotne znaczenia. To kolejny aspekt interesujący konstruktywistów, wedle których wszelkie konflikty mają początek w różnicach związanych z interpretacją danych wydarzeń przez różnych aktorów międzynarodowych⁵¹. Zatem wartość aktywnej postawy życiowej dla tożsamości Żydów można by określić jako niezbędny element obranej przez nich strategii politycz-

⁴⁵ Były to tzw. zamieszki Nebi Musa, nazwane tak od muzułmańskiego święta, w którego czasie antysemickie przemówienia arabskich przywódców spowodowały protesty Żydów. W odpowiedzi na nie rozpoczęły się antyżydowskie wystąpienia muzułmanów.

⁴⁶ *Tora. Pięcioksiąg Mojżesza*, przeł. I. Cylkow, Kraków 2010, s. 125.

⁴⁷ C. Tresmontant, *Esej o myśli hebrajskiej*, przeł. M. Tarnowska, wstęp A. Żak, Kraków 1996, s. 94, *Biblioteka Filozofii Religii*.

⁴⁸ J. Zdanowski, *Historia...*, s. 114.

⁴⁹ *Tamże*. Zob. także A. Chojnowski, J. Tomaszewski, *Izrael...*, s. 20.

⁵⁰ *Tamże*.

⁵¹ R. Jackson, G. Sørensen, *Wprowadzenie do teorii...*, s. 266-267.

nej zawierającej się w definiowaniu i klasyfikowaniu istotnych z ich punktu widzenia aspektów rzeczywistości międzynarodowej.

Jeśli zaś chodzi o aspekt instytucjonalny, można powiedzieć, że okres międzywojenny był czasem rozkwitu żydowskiej infrastruktury instytucjonalnej. Organizacje wówczas powstające były niezwykle zróżnicowane funkcjonalnie. Można je podzielić na polityczne, gospodarcze, obronne i edukacyjne. Do politycznych można zaliczyć Zgromadzenie Narodowe – organ o charakterze reprezentacyjnym, liczący 300 członków – i Radę Kraju, mającą charakter quasi-rządu, w którego kompetencjach znajdowały się sprawy cywilno-religijne⁵². Do organizacji gospodarczych należał Żydowski Fundusz Narodowy⁵³ oraz powstała w 1922 r. Agencja Żydowska, zarządzająca majątkiem Funduszu. Wśród organizacji o charakterze gospodarczym należy wspomnieć o Histadrucie, czyli Powszechnej Organizacji Robotników Żydowskich Ziemi Izraela, będącej żydowskim związkiem zawodowym⁵⁴. Czołową organizacją obronną jest natomiast Hagana, powstała w 1920 r., mająca bronić Żydów przed Arabami i przekształcić się w oficjalne siły zbrojne przyszłego państwa⁵⁵. Do organizacji edukacyjnych należy zaliczyć powstały w 1925 r. Uniwersytet Hebrajski w Jerozolimie oraz sieć szkół podstawowych i średnich otwieranych w tym czasie⁵⁶.

Zarysowane powyżej bogactwo instytucjonalne świadczy o sile, jaką miało podzielane w tym czasie przekonanie o możliwości utworzenia w niedalekiej przyszłości państwa żydowskiego. Obraz samych siebie będący częścią żydowskiej tożsamości doprowadził do wykreowania ładu społeczno-politycznego, w którym aspiracja ta wydawała się realna.

Co do aspektu tożsamościowego: w omawianym okresie prawdopodobnie największe znaczenie miała postać Żabotyńskiego, żydowskiego dziennikarza, mocno zaangażowanego w działalność ruchu syjonistycznego. Był on członkiem zarówno Hagany, jak i Światowej Organizacji Syjonistycznej i w latach 20. i 30. aktywnie zachęcał do rozwoju żydowskiego osadnictwa na lewym i prawym brzegu rzeki Jordan. Założył także Sojusz Rewizjonistycznych Syjonistów (Hatzohar), reprezentujący prawicową orientację polityczną, oraz jej ramię zbrojne, czyli Bejtar (Brit Trumpeldor). W odróżnieniu od niektórych syjonistów Żabotyński twierdził, iż podstawą walki o niepodległość powinien być sojusz z Brytyjczykami, sprzeciwiał się więc lekceważeniu ich roli w procesie budowy Izraela. Ze względu na jego zdecydowany postulat ogłoszenia przez Światową Organizację Syjonistyczną, że jej głównym celem jest utworzenie państwa żydowskiego, popadł w konflikt z wieloma bardziej umiarkowanymi działaczami i stworzył Nową Organizację Syjonistyczną⁵⁷, co wpłynęło na kontrowersyjną ocenę jego działalności. Mimo to roli Żabotyńskiego w budowie żydowskiej tożsamości nie można nie docenić.

⁵² J. Zdanowski, *Historia...*, s. 111.

⁵³ J. L. Gelvin, *Konflikt izraelsko-palestyński*, przeł. T. Teszner, Kraków 2009, s. 73, *Mundus*.

⁵⁴ A. Chojnowski, J. Tomaszewski, *Izrael...*, s. 30.

⁵⁵ *Tamże*, s. 40.

⁵⁶ J. Zdanowski, *Historia...*, s. 115.

⁵⁷ *Lexicon of Terms*, Kneset, 2003, [online] http://www.knesset.gov.il/lexicon/eng/zabotinski_eng.htm, 24 VII 2013.

Słynny stał się zwłaszcza jego pogląd, iż podstawą tożsamości narodowej Żydów musi być język hebrajski⁵⁸. Dzięki jego zaangażowaniu i charyzmie wielu Żydów z Europy przyjechało do Palestyny w drugiej połowie lat 30., zawierając jego słowom o potrzebie „ewakuacji”, w szczególności z Niemiec⁵⁹, co wpłynęło na ich postrzeganie samych siebie jako części kształtującego się narodu żydowskiego.

3.3. III etap procesu powstawania Izraela (od początku II wojny światowej do powstania Izraela)

Koniec II wojny światowej utwierdził społeczność żydowską w przekonaniu o konieczności utworzenia własnego państwa. Doświadczenie *Szoah* (hebr. „zagłada”), czyli Holocaustu, sprawiło, że wielu Żydów przestało traktować Europę jako swój dom. W aspekcie aksjologicznym nie ulega wątpliwości stopień, w jakim została naruszona wartość życia. Wysiłki państwowotwórcze zostały zintensyfikowane w latach 40. W listopadzie 1947 r. Brytyjczycy ogłosili, że ich mandat wygaśnie nie później niż 1 października 1948 r.

W analizie konstruktywistycznej można przyjąć, iż doświadczenie Holocaustu było dla Żydów na tyle bolesne, by stworzyć w nich niejako prawo moralne do ustanowienia własnego państwa. Do tego doszły pogromy przedstawicieli tego narodu, np. pogrom w Tarnopolu z 1941 r., pogromy lwowskie z tego samego roku czy też pogrom kielecki z 1946 r. Mówi o tym Deklaracja o utworzeniu Państwa Izrael z 14 maja 1948 r.: *Katastrofa, która ostatnio dotknęła naród żydowski – masakra milionów Żydów w Europie – była kolejną jasną demonstracją konieczności rozwiązania problemu jego bezpaństwowości poprzez ponowne ustanowienie w Erec-Izrael Państwa Żydowskiego, które otworzyłoby bramy ojczyzny szeroko dla każdego Żyda [...]*⁶⁰.

To samo można powiedzieć o wartości wolności, która po II wojnie światowej szczególnie zyskała na znaczeniu. Konstrukcja świata oparta na kontynuacji biblijnej walki o wyzwolenie Żydów, mieszkających pośród „wrogów” i mogących liczyć jedynie na siebie, z idei przerodziła się w fakt obserwowalny na poziomie codziennego doświadczenia i przywoływany w najdonioślejszych dla tego narodu chwilach, takich jak powstanie własnego państwa: *Po wydaleniu siłą z ich ziemi ludzie wciąż mieli w nią wiarę, mimo ich rozproszenia, i nigdy nie przestali się modlić oraz mieć nadziei na powrót do niej oraz na jej odnowę poprzez wolność polityczną*⁶¹.

⁵⁸ G. Nahshon, *The Legend of Z'ev Jabotinsky 1880-1940*, [online] <http://web.archive.org/web/20060514204901/http://www.jewishpost.com/jp0606/jpn0606k.htm>, 24 V 2013.

⁵⁹ *Tamże*.

⁶⁰ Tekst oryginalny: *The catastrophe which recently befell the Jewish people – the massacre of millions of Jews in Europe – was another clear demonstration of the urgency of solving the problem of its homelessness by re-establishing in Eretz-Israel the Jewish State, which would open the gates of the homeland wide to every Jew. The Declaration of Establishment of State of Israel*, 14 V 1948, Ministerstwo Spraw Zagranicznych Izraela, [online] <http://www.mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/Peace/Guide/Pages/Declaration%20of%20Establishment%20of%20State%20of%20Israel.aspx>, 24 V 2013.

⁶¹ Tekst oryginalny: *After being forcibly exiled from their land, the people kept faith with it throughout their Dispersion and never ceased to pray and hope for their return to it and for the restoration in it of their political freedom. Tamże*.

Zestaw ten uzupełnia wartość aktywnego podejścia do życia, znajdująca wyraz w posunięciach żydowskich decydentów, przede wszystkim Dawida BenGuriona. Warto zauważyć, że ogłoszenie niepodległości nastąpiło na dzień przed wygaśnięciem mandatu brytyjskiego. Innym potwierdzeniem znaczenia tej wartości jest gwałtowna reakcja Weizmanna na zbyt powolne, jego zdaniem, prace amerykańskiej administracji w sprawie uznania izraelskiej deklaracji niepodległości (*Na co oni czekają, idioci?!⁶²*).

Część żydowskich przywódców była ateistami, jednakże znaczenia religii nie można nie docenić także w ich przypadku. Świadczy o tym chociażby to, że uroczystość proklamowania Państwa Izraela została wyznaczona na piątek ze względu na fakt, iż 15 maja wypadła w święto szabat⁶³. Zatem religia i wartości z niej wynikające były nadal istotnymi czynnikami konstrukcji wizji świata, nawet w rzeczywistości opanowanej przez tzw. *hard power*.

W aspekcie instytucjonalnym należy zwrócić uwagę na sam fakt stworzenia Państwa Izraela w kontekście tzw. performatywnych aktów mowy, które badali m.in. John Austin czy John Searle. Performatywne akty mowy to takie działania językowe, które wpływają na stan rzeczy w sferze rzeczywistości pozajęzykowej poprzez tworzenie nowych faktów bądź zobowiązań. Performatywne akty mowy dotyczą sytuacji, w których wypowiedź posiada walor kreowania rzeczywistości, czego przykładem jest złożenie obietnicy, które stwarza pewne zobowiązanie do wykonania czegoś⁶⁴. Ich analiza jest niezbędna, by lepiej zrozumieć fenomeny, takie jak powstawanie nowych państw na arenie międzynarodowej.

Tak też było w przypadku Deklaracji o utworzeniu Państwa Izraela, akceptowanej przez kolejne państwa również dzięki aktom mowy. Tekst Deklaracji otwierało przypomnienie historii obecności Żydów na terenie Palestyny⁶⁵, co miało zinstytucjonalizować i usankcjonować ich prawo do utworzenia na tym terenie własnego państwa. Następnie niepodległe Państwo Izraela zostało proklamowane przez Zgromadzenie Ludowe⁶⁶. Wskazanie nadawcy czyniło Deklarację oficjalnym aktem, mającym umocowanie w legalnie wybranych i funkcjonujących instytucjach. Później nastąpiło podkreślenie otwartości nowego państwa na imigrantów z całego świata oraz jego pokojowego nastawienia do sąsiadów⁶⁷, co miało wpłynąć pozytywnie na jego zewnętrzne postrzeganie. Deklarację zwieńczyły podpisy uczestników uroczystości⁶⁸.

⁶² S. Kleiman, *The State of Israel Declares Independence*, „The Israel Review of Arts and Letters” 1998, nr 107-108, Ministerstwo Spraw Zagranicznych Izraela, [online] <http://www.mfa.gov.il/mfa/mfa-archive/1999/pages/shelley%20kleiman%20-%20the%20state%20of%20israel%20declares%20ind.aspx>, 24 V 2013.

⁶³ J. Zdanowski, *Historia...*, s. 212.

⁶⁴ *Key Ideas in Linguistics and the Philosophy of Language*, red. S. Chapman, Ch. Routledge, Edinburgh 2009, s. 155-156.

⁶⁵ S. Kleiman, *The State...*

⁶⁶ *Tamże*.

⁶⁷ *Tamże*.

⁶⁸ *Tamże*.

W teorii performatywnych aktów mowy umiejscowienie Izraela w międzynarodowym dyskursie jest wynikiem kreacji nowego bytu poprzez słowo. Do tej pory nie mówiono o Izraelu, a jedynie o „Żydach zamieszkałych w Palestynie”. Od chwili proklamowania tego państwa i zinstytucjonalizowania jego organów mówiło się wyłącznie o Izraelu; nawet państwa arabskie, które nie chciały uznać niepodległości nowego państwa, niejako czyniły to przez samo nazywanie go.

W aspekcie tożsamościowym nie sposób przecenić roli Menachema Begina i BenGuriona w procesie tworzenia żydowskiej tożsamości. Pierwszy z nich, przeciwny obecności Brytyjczyków na terenie Palestyny, był przekonany, że oszukali oni Żydów, odchodząc od zobowiązania zawartego w deklaracji Balfoura. Dlatego to właśnie on stanął na czele wielu ataków podejmowanych na siedziby Brytyjczyków, kierował też zamachem na hotel King David w Jerozolimie w 1946 r.⁶⁹ Begin był skłonny odbierać życie Brytyjczykom, jeśli ci w jakikolwiek sposób przyczyniali się do naruszania wartości życia względem Żydów. Podejmowane przezeń działania przełożyły się z kolei na zdystansowanie się Brytyjczyków od sprawy państwa żydowskiego. Fakt ten pokazuje siłę oddziaływania jednostek na międzynarodowe posunięcia podejmowane przez wielkich aktorów stosunków międzynarodowych.

BenGurion był z kolei radykalnym przeciwnikiem takich działań i dążył do dyplomatycznego porozumienia z Brytyjczykami, których traktował jak sprzymierzeńców w dążeniu do ustanowienia Państwa Izraela. Zabiegał o poparcie największych mocarstw dla swojej idei, a wkrótce także dla realnego bytu politycznego. Jego siły upatruje się często w zdecydowanej osobowości, przedkładającej szybkie i przemyślane decyzje nad bierne debatowanie nad utopijnymi projektami⁷⁰.

Obydwie indywidualności odcisnęły piętno nie tylko na dynamice procesu powstawania tożsamości izraelskiej, ale także na międzynarodowym postrzeganiu Izraela. Można stwierdzić, że społeczności międzynarodowej prezentowano wówczas „dwie twarze” Izraela: zdeterminowaną i skłoną do osiągnięcia celów za wszelką cenę oraz koncyliacyjną, zabiegającą o międzynarodową współpracę.

PODSUMOWANIE

Jak wynika z przeprowadzonej analizy, proces powstawania państwa izraelskiego był silnie zakorzeniony w sferach aksjologicznej, instytucjonalnej i indywidualistycznej. Struktura państwa jest silnie umocowana w danym systemie wartości, który może stanowić podstawową wytyczną dla artykułowanych interesów i celów politycznych. Te zaś mogą z kolei powodować zmiany zachodzące na poziomie systemowym. Do powstania Państwa Izraela potrzebne było skumulowanie w odpowiednim czasie czyn-

⁶⁹ *Lexicon of Terms*, Kneset, 2003, [online] http://www.knesset.gov.il/lexicon/eng/begin_eng.htm, 24 V 2013.

⁷⁰ G. Beckerman, *Secrets of Ben-Gurion's Leadership*, „The Jewish Daily Forward” 2011, 9 XII, [online] <http://forward.com/articles/147083/secrets-of-ben-gurions-leadership/?p=all>, 24 V 2013.

ników z wszystkich trzech kategorii. Należy także pamiętać, iż proces konstruowania tożsamości izraelskiej nie zakończył się w maju 1948 r., a trwa nadal. Szczególne miejsce zajmują w nim konflikt izraelsko-palestyński (a w jego ramach: spór o Strefę Gazy) i wciąż napięte stosunki z państwami arabskimi. Znaczna część z nich, w tym najbliżsi sąsiedzi Izraela: Liban i Syria, do dzisiaj nie uznaje jego państwowości.

Powyzsza refleksja jest zaledwie przyczynkiem do dalszych badan. Z jednej strony mogą one dostarczyć nowej puli wiedzy do nauki o stosunkach międzynarodowych, a z drugiej – przyczynić się do pogłębienia użyteczności konstruktywizmu.

BIBLIOGRAFIA

I. Publikacje drukowane:

Literatura źródłowa:

Tora. Pięcioksiąg Mojżesza, przeł. I. Cylikow, Kraków 2010.

Literatura pomocnicza:

– monografie i opracowania:

Balke R., *Izrael*, przeł. J. Koźbiał, Warszawa 2005.

Chojnowski A., Tomaszewski J., *Izrael*, Warszawa 2001, *Historia Państw Świata w XX Wieku*.

Cohn-Sherbok D., El-Alami D., *Konflikt palestyńsko-izraelski*, przeł. J. Danecki, M. Tomal, Warszawa 2002.

Czaputowicz J., *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2007.

Dyoniziak R., *Izrael. Przemiany społeczne w świetle badań izraelskich socjologów i pedagogów*, Warszawa 1971, *Omega*, 193.

Eisenstadt Sh. N., *Explorations in Jewish Historical Experience. The Civilizational Dimension*, Leiden–Boston 2004.

Gelvin J. L., *Konflikt izraelsko-palestyński*, przeł. T. Teszner, Kraków 2009, *Mundus*.

Jackson R., Sørensen G., *Wprowadzenie do teorii stosunków międzynarodowych*, przeł. A. Czwojdrak, Kraków 2006.

Judaizm bez tajemnic, oprac. nauk. P. Jędrzejewski, Kraków 2009.

Key Ideas in Linguistics and the Philosophy of Language, red. S. Chapman, Ch. Routledge, Edinburgh 2009.

Kukułka J., *Teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2000.

Makovsky M., *Churchill's Promised Land. Zionist and Statecraft*, New Haven 2007.

Onuf N., *World of Our Making. Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Columbia 1989.

Tresmontant C., *Esej o myśli hebrajskiej*, przeł. M. Tarnowska, wstęp A. Żak, Kraków 1996, *Biblioteka Filozofii Religii*.

Tyloch W., *Judaizm*, Warszawa 1987, *Religie Świata*.

Wendt A., *Social Theory of International Politics*, Cambridge–New York 1999.

Wendt. A., *Społeczna teoria stosunków międzynarodowych*, przeł. W. Derczyński, Warszawa 2008, *Teoria stosunków międzynarodowych*.

Zdanowski J., *Historia Bliskiego Wschodu w XX w.*, Wrocław 2012.

– prace zbiorowe:

Burchill S. [i in.], *Teorie stosunków międzynarodowych*, przeł. P. Frankowski, Warszawa 2006.

– rozdziały w pracach zbiorowych:

Guzzini S., „*The Cold War Is What We Make of It? When Peace Research Meets Constructivism in International Relations*, [w:] *Contemporary Security Analysis and Copenhagen Peace Research*, red. S. Guzzini, D. Jung, London–New York 2003.

Kratochwil F., *Constructing a New Orthodoxy? Wendt's „Social Theory of International Politics” and the Constructivist Challenge*, [w:] *Constructivism in International Relations. Alexander Wendt and His Critics*, red. S. Guzzini, A. Leander, New York 2006.

– artykuły:

Adler E., *Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics*, „European Journal of International Relations” 1997, vol. 3, nr 3, [online] <http://dx.doi.org/10.1177/1354066197003003003>.

Archer M. S., *Morphogenesis versus Structuration: on Combining Structure and Action*, „The British Journal of Sociology” 1982, vol. 33, nr 4, [online] <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-4446.2009.01245.x>.

Barkin J. S., *Realist Constructivism*, „International Studies Review” 2003, vol. 5, nr 3, [online] <http://dx.doi.org/10.1046/j.1079-1760.2003.00503002.x>.

Farrell H., Héritier A., *A Rationalist-Institutionalist Explanation of Endogenous Regional Integration*, „Journal of European Public Policy” 2005, vol. 2, nr 2.

Katzenstein P., *Analyzing Change in International Politics: The New Institutionalism and the Interpretative Approach*, „Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung Discussion Paper” (Kolonia) 1990, nr 90 (10).

Tsai Y., *The Emergence of Human Security: A Constructivist View*, „International Journal of Peace Studies” 2009, vol. 14, nr 2.

Wilson E. J., *Hard Power, Soft Power, Smart Power*, „The Annals of the American Academy of Political and Social Science” 2008, vol. 616, [online] <http://dx.doi.org/10.1177/0002716207312618>.

II. Publikacje elektroniczne:

Literatura źródłowa:

The Declaration of Establishment of State of Israel, 14 V 1948, Ministerstwo Spraw Zagranicznych Izraela, [online] <http://www.mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/Peace/Guide/Pages/Declaration%20of%20Establishment%20of%20State%20of%20Israel.aspx>.

Kleiman S., *The State of Israel Declares Independence*, „The Israel Review of Arts and Letters” 1998, nr 107-108, Ministerstwo Spraw Zagranicznych Izraela, [online] <http://www.mfa.gov.il/mfa/mfa-archive/1999/pages/shelley%20kleiman%20-%20the%20state%20of%20israel%20declares%20ind.aspx>.

Literatura pomocnicza:

– artykuły prasowe:

Beckerman G., *Secrets of Ben-Gurion's Leadership*, „The Jewish Daily Forward” 2011, 9 XII, [online] <http://forward.com/articles/147083/secrets-of-ben-gurions-leadership/?p=all>.

Nahshon G., *The Legend of Z'ev Jabotinsky 1880-1940*, „Jewish Post” 2004, [online] <http://web.archive.org/web/20060514204901/http://www.jewishpost.com/jp0606/jpn0606k.htm>.

Strony internetowe:

strona internetowa Knesetu: <http://www.knesset.gov.il>.

Marta HOFFMANN, studentka II roku studiów II stopnia na kierunkach stosunki międzynarodowe i kulturoznawstwo międzynarodowe. Aktywnie zaangażowana w działalność Koła Naukowego Studentów Kulturoznawstwa Międzynarodowego. Jej osiągnięcia naukowe obejmują publikacje w „Jagiellońskim Forum Europejskim” (*Problem Cypru po II wojnie światowej w perspektywie konstruktywistycznej*), w wydawnictwach Koła Studentów Stosunków Międzynarodowych UJ (*Obraz polskiej prezydencji w mediach zagranicznych, Romantyzm polityczny w polskiej polityce zagranicznej*), a także w „Zeszytach Naukowych Koła Nauk Politycznych” UJ (*Romantyczne pojęcie ducha a współczesna koncepcja tożsamości*). Zainteresowania naukowe: teorie stosunków międzynarodowych, filozofia polityki, teorie kultury, filozofia nauki, a także filozofia romantyzmu europejskiego.